

Winnen! Hoe belangrijk is dit in de jeugdsport?

Joyce Jansen¹

Door op jeugdige leeftijd in competitieverband aan sport deel te nemen, leren kinderen al vroeg om te gaan met winnen en verliezen; iets wat ze op latere leeftijd nog hard nodig zullen hebben in verschillende aspecten van het dagelijks leven. Het belang dat kinderen echter hechten aan het winnen van wedstrijden, is vaak totaal anders dan het belang dat volwassenen (zoals ouders en coaches) hieraan hechten. Om jeugdsport aantrekkelijk te maken en houden, mag de rol van hoe ouders en coaches winnen en verliezen zien, niet onderschat worden. Het gevaar bestaat dat winnen te veel nadruk krijgt of niet in het juiste perspectief geplaatst wordt; dit heeft ook weer invloed op het zelfvertrouwen van jonge sporters. Op basis van onderzoek en ervaringen worden praktische tips gegeven hoe ‘winnen en verliezen’ het beste benaderd kan worden binnen de jeugdsport. Want is het hebben van plezier niet veel belangrijker op deze leeftijd?

¹ Joyce M.E. Jansen is sportpsycholoog VSPN® en psycholoog NIP.

Inleiding

De volwassenen van morgen worden nu gevormd en gekneed. De lessen die kinderen en jongeren leren, zullen zij de rest van hun leven met zich meedragen. Dat proces speelt zich af in het gezin, op school, maar zeker ook binnen de sportvereniging. Er is geen betere plek om kinderen te leren hoe de wereld in elkaar steekt, dan de sport. Een van de belangrijke ervaringen die kinderen daar kunnen opdoen, is de waarde van winnen en verliezen.

Er is altijd veel discussie geweest over het belang van winnen en verliezen in de sport. Speelt de uitslag van een wedstrijd helemaal geen rol, of is winnen uiteindelijk het enige waar het om gaat? De waarheid ligt waarschijnlijk ergens in het midden. Als twee tennisers van heel verschillend niveau samen op de baan staan, kan de een de ander veel leren. Ze zijn aan het sporten, maar er is geen sprake van een echte wedstrijd. Dat geldt ook als twee vrienden op de golfbaan een balletje slaan, puur omdat ze dit zo gezellig vinden. Maar het valt niet te ontkennen dat het streven naar de overwinning bij competitiesport – en daar gaat dit artikel voornamelijk over – een grote rol speelt.

Kinderen voelen zich aangetrokken tot competitie. Al op jonge leeftijd willen zij graag hoger springen of verder gooien dan hun broertje of zusje of hun leeftijdgenootjes. Die vormen van competitie zijn op zich geen enkel probleem. De problemen ontstaan pas wanneer een slecht opgeleide coach of een overenthousiaste ouder het belang van winnen gaat benadrukken en sport vooral, of alleen nog maar als wedstrijd sport wordt gezien.

In de sport gaat het niettemin vaak om winnen én verliezen. Door onder goede begeleiding in competitieverband te sporten krijgen kinderen de kans te leren op een waardige manier te winnen. Maar ze leren ook sportief te reageren op een verloren wedstrijd. Zo ervaren ze tevens hoe ze zichzelf kunnen oppeppen na een nederlaag, zodat ze er een volgende keer weer alles uit proberen te halen.

Het is dus belangrijk dat er in jeugdsport aandacht en waardering is voor kinderen die op een adequate manier omgaan met een verloren wedstrijd.

Een van de problemen binnen de jeugdsport is echter het feit dat de volwassenen (ouders, coaches en anderen) te veel nadruk leggen op het resultaat van een wedstrijd. Natuurlijk streven de spelers naar de overwinning. Maar jonge sporters moeten vooral de kans krijgen om zich als individu verder te ontwikkelen. Ze moeten in de sport nieuwe vaardigheden en positieve ervaringen kunnen opdoen.

In dit hoofdstuk kijken we vanuit dit uitgangspunt naar het belang van winnen en verliezen in de jeugdsport. Wat vinden jeugdige sporters zelf? En welke rol kunnen ouders en coaches hierbij spelen?

Is winnen uiteindelijk het enige waar het om gaat?

Over ‘winnen’ en ‘verliezen’

Als het in de sport gaat over winnen en verliezen, denken de meeste volwassenen louter aan het eindresultaat: de stand na het einde van de speeltijd. Je hebt gewonnen of verloren, of het werd gelijkspel. Winnen en verliezen zijn echter werkwoorden die meer betekenissen kunnen hebben. Het is zinvol om eens in breder perspectief en ook buiten de sport naar die begrippen te kijken.

In de sport staat ‘winnen’ veelal gelijk aan het hoogste plekje op het podium en het binnenhalen van de eerste prijs. Zeker in het kader van jeugdsport komt er echter meer bij kijken. Dan kun je ook denken aan winst boeken en succes hebben als een sporter steeds beter gaat spelen, nieuwe vaardigheden laat zien, de afgesproken spelstrategie goed volgt, persoonlijke records vestigt of steeds meer inzet en discipline toont.

In onderzoek van Smith en Smoll (1997) wordt winnen bijvoorbeeld niet gedefinieerd in termen van winst- en verlies scores, maar in termen van maximale inspanning en het boeken van vooruitgang.

Verliezen in de sport betekent dat je na afloop van de wedstrijd met een nederlaag van het veld gaat, of dat nu met nipt verschil of met groot verschil is: je trekt als sporter of als team aan het kortste eind. Maar ‘verlies’ kun je ook relatief zien. Er is geen tennisser die ooit een wedstrijd heeft gewonnen, zonder in die wedstrijd punten te verliezen.

Helaas wordt verliezen in de sport vaak gelijkgesteld aan falen. Verliezen is objectief en feitelijk vast te stellen; het is een van de mogelijke uitkomsten van een wedstrijd.

Als je faalt is er echter sprake van in gebreke blijven en dat is een subjectieve interpretatie. Bij falen gaat het niet om het eindresultaat van een wedstrijd, maar om het proces dat tot dit resultaat heeft geleid en de betekenis die daaraan wordt toegekend.

Falen heeft dus betrekking op de discrepantie tussen de prestatie en de persoonlijke standaard van de speler of het team. Elke speler heeft een bepaald basisniveau en dat is te vergelijken met het vertoonde niveau tijdens de wedstrijd: wat kan iemand en wat heeft hij of zij laten zien? Als de prestatie minder is dan het basisniveau, zonder dat er sprake is van overmacht (zoals bijvoorbeeld een blessure), dan is er sprake van falen.

Het gaat dus niet om de absolute, maar om de relatieve prestatie. Dit blijft echter altijd een kwestie van interpretatie.

Een sporter die verliest, hoeft dus niet gefaald te hebben. Sterker nog: er zijn veel nederlagen, waarbij de verliezer niet in gebreke is gebleven. Zo kan een zwemmer als laatste eindigen, maar wel een persoonlijk record vestigen. Objectief gezien heeft hij dan verloren, maar ook heeft hij een succes geboekt.

‘Ondanks het feit dat ik geen medaille heb gehaald, ben ik zeer tevreden over mijn eigen prestatie. Ik heb namelijk een moeilijke afsprong laten zien tijdens deze wedstrijd, die ik nog maar net beheers.’ [Turner, 11 jaar.]

Winnen en verliezen hebben dus niet alleen te maken met de uitslag van de wedstrijd, maar ook met succes en falen bij die andere factoren. Als daar aandacht voor is, leren jeugdspelers dat zij zelf invloed hebben op de mate van hun succes. Het zal hun houvast geven en hun zelfvertrouwen doen toenemen. Een sporter is namelijk nooit een ‘verliezer’ als hij zich inspant en maximale inzet toont. Niet de scheidsrechter of het scorebord bepalen dan het eindresultaat.

Wat komt er uit onderzoek naar voren?

Hoe kijken jonge sporters aan tegen winnen?

Kinderen zien en ervaren succes anders dan volwassenen. Hun beleving verandert bovendien naarmate ze ouder worden en verschilt per geslacht en per tak van sport. Dat bleek al bij onderzoek van de Brit Dr. Jean Whitehead uit 1993. Hij heeft 3000 kinderen en jongeren, in de leeftijd van negen tot zestien jaar, gevraagd wat succes in de sport voor hen betekent. Er kwamen antwoorden naar voren als ‘Ik heb geoefend en geoefend en opeens lukte het!’, ‘We waren met zijn allen aan het trainen en ik was de enige bij wie het lukte’, ‘Ik heb een stuk alleen gezwommen, zonder dat iemand mij geholpen heeft’. Deze antwoorden laten zien dat kinderen winnen niet als enige vorm van succes beschouwen. Sterker nog, winnen wordt vaak als laatste genoemd wanneer kinderen gevraagd wordt naar hun redenen om aan sport te doen. Uit dit onderzoek komt ook naar voren dat jonge kinderen zich meer richten op het onder de knie krijgen van bepaalde vaardigheden en het ontwikkelen hiervan (taakoriëntatie) dan op het verslaan van anderen (ego-oriëntatie). Dit is in ieder geval zo tot iemand anders (bijvoorbeeld een ouder of coach) hun vertelt dat het belangrijk is te winnen.

Maar kinderen zijn niet alleen bezig met de ontwikkeling van hun eigen sportieve vaardigheden. Uit een overzicht van LeBlanc & Dickson (1997) blijkt dat kinderen zich al vanaf een jaar of zes gaan vergelijken met anderen. Ze beginnen zich dan af te vragen hoe het kan dat andere kinderen hetzelfde kunnen als zijzelf. En zij vinden het leuk als ze zelf ‘moeilijke dingen’ kunnen en weinig andere kinderen die vaardigheid ook beheersen. Kinderen tot ongeveer tien jaar meten hun succes af aan hun eigen inzet en aan de waardering door anderen. Zij geloven dat degenen die hard werken, succesvol zijn en dat wanneer je succesvol bent, je hiervoor hard hebt moeten werken. In deze ontwikkelingsfase zien kinderen succes als het bereiken van de finish; ongeacht of ze als eerste, tweede of twintigste over de streep komen.

Vanaf ongeveer twaalf jaar zijn kinderen in staat het verschil te zien tussen inzet, geluk, behendigheid en sportvaardigheid.

Doordat kinderen niet goed in staat zijn hun eigen vaardigheidsniveau te beoordelen, zijn ze afhankelijk van anderen die hun vertellen hoe goed ze zichzelf ontwikkelen en hoe zij het doen in vergelijking met leeftijdgenoten. Ouders en coaches hebben daarom de grote verantwoordelijkheid om de lat niet te hoog te leggen.

Kinderen vergelijken zich dus met anderen, maar vinden ze het ook belangrijk om van hen te winnen? Bij een onderzoek van Seefeldt, Ewing en Walk (1992) is aan een groep sporters, in de leeftijd van tien tot achttien jaar, gevraagd waarom zij aan sport doen. 'Winnen' kwam bij de meisjes niet voor in de top tien van mogelijke antwoorden en stond bij jongens op de zevende plaats. Op de vraag wat zij graag zouden willen veranderen in de sport, stond 'minder nadruk leggen op winnen' bij beide geslachten in de top tien. Het belang van winnen verandert echter wel als ze wat ouder worden. Jonge sporters (tot en met twaalf jaar) hechten vooral belang aan de 'rechtvaardigheid' van de wedstrijden, terwijl de oudere groep zich meer bezighoudt met winnen. Maar zelfs dan zegt 75% van de onderzoeksgroep dat zij liever actief zijn in het verliezende team, dan reservespeler bij het winnende team.

Jacques van Rossum deed in Nederland onderzoek naar de redenen waarom sporters volhouden of afhaken (zie ook elders in dit boek). Uit dit longitudinaal onderzoek, onder 352 jeugdige Nederlandse sporters, blijkt dat er vaak té resultaatgericht gedacht en gewerkt wordt. Voor het merendeel van de sporters gaat het niet in de eerste plaats om winnen, behalen van medailles of podiumplaatsen. Jeugdige sporters willen in de eerste plaats presteren naar eigen kunnen, ofwel de eigen optimale prestatie leveren. Ze willen uitgedaagd worden door de tegenstander om het beste uit zichzelf te halen. De sporter wil liever progressie laten zien en beter worden ten opzichte van zichzelf dan in relatie tot anderen (Van Rossum, 2005).

Natuurlijk zijn er ook jeugdige sporters die wél een enorme prestatiedrang hebben en voor wie winnen heel belangrijk is. Dit leidt vaak tot extra stress en soms zelfs tot faalangst. Het verlangen naar succes en de angst om te mislukken, kunnen (mede) veroorzaakt zijn door de eisen en verwachtingen van ouders. Daarmee is niet gezegd dat het verkeerd is om kinderen ambities bij te brengen.

Hoe kijken volwassenen in de jeugdsport aan tegen winnen?

Na iedere wedstrijd zijn er winnaars en verliezers. Als winnen staat voor 'eerste worden', dan zijn er bijna altijd meer verliezers dan winnaars. Daarom is het leren omgaan met verlies een van de belangrijkste lessen die kinderen kunnen leren door sportbeoefening.

Veel ouders en coaches kijken vanuit het perspectief van de volwassene naar de sportieve prestaties van kinderen. Ze zien juist 'winnen' als een belangrijke voorwaarde voor de sportieve ontwikkeling van het kind, zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek (Clark, z.d.).

Deze manier van denken kan ertoe leiden dat winnen gelijk wordt gesteld aan succes en verliezen aan falen. Of erger nog: soms worden sporters op basis van winst of verlies gezien als goede of slechte personen.

Sporters tot en met twaalf jaar hechten vooral belang aan de 'rechtvaardigheid' van de wedstrijden.

Ouders en coaches doen er goed aan meer nadruk te leggen op talentontwikkeling. Hierdoor kunnen de individuele kwaliteiten van een sporter optimaal tot bloei komen en kan ieder kind eigen, haalbare doelen nastreven. De uitdaging voor volwassenen rond de jeugdsport ligt dan ook in het herdefiniëren van winnen in termen van inzet/doorzettingsvermogen en om het spel te herstructureren, zodat het de inzet en betrokkenheid van sporters bevordert.

Deze talentontwikkeling vergt een langetermijnproces en dat proces is vaak helemaal niet gebaat bij een perspectief op de korte termijn, waarin 'winnen' vooropstaat.

Dit betekent natuurlijk niet dat winnen onbelangrijk zou zijn. In de sport is het uitgangspunt nog altijd dat de wedstrijd wordt aangegaan om te winnen. Maar in een gezonde visie op jeugdsport staat het optimaal presteren in de wedstrijdssituatie voorop. De sporter dient het beste uit zichzelf te halen en kan zo laten zien wat hij/zij op dit moment waard is (Van Rossum, 2005). Ligt de nadruk daarentegen te veel op het eindresultaat, dan gaat dit ten koste van het proces en daarmee van het taakgericht sporten. Met als mogelijk gevolg dat het spelpeil naar beneden gaat en het veel moeilijker wordt te winnen! Want als kinderen gericht zijn op het 'moeten winnen', kan dat voor veel onnodige stress geven. Op de eerste plaats legt het een grote druk op het kind en op de tweede plaats levert het veel verdriet en frustratie op bij het verliezen van de wedstrijd. Uit onderzoek komt ook veelvuldig naar voren dat het ervaren van wedstrijdstress, kan leiden tot minder plezier in sport, een negatief zelfbeeld, faalangst en sportuitval.

Gould, Lauer, Rolo, Jannes & Sie Pennisi (2004) hebben aangetoond dat het benadrukken van winnen een van de vijf grootste problemen is in de interactie tussen een sportend kind en zijn of haar ouders. Irrealistische verwachtingen en het bekritisieren van het kind staan in dezelfde top vijf.

'Verliezen is nooit leuk, maar we hebben wel laten zien dat we goed kunnen samenwerken en elkaar kunnen opvangen.' [IJshockeyer, 14 jaar.]

Adviezen voor de praktijk voor coaches en ouders

Omdat coaches en ouders vaak op zoek zijn naar praktische tips, volgt hieronder een reeks adviezen om de juiste sfeer rond winnen en verliezen binnen de jeugdsport te scheppen.

Adviezen voor coaches

Leer kinderen dat 'verliezen' niet hetzelfde is als 'falen'.

Jonge sporters moeten verliezen niet zien als een bedreiging van hun eigenwaarde; helaas gebeurt dit in de praktijk nog te vaak.

Help kinderen om hun prestaties op een juiste manier te evalueren en vieren.

Ook al is een wedstrijd qua score niet geëindigd in een overwinning, evalueer de wedstrijd aan de hand van persoonlijke verbeterpunten en geboekte vooruitgang. Creëer als coach hiervoor het juiste klimaat. Luister ook goed naar wat het kind zelf hierover te zeggen heeft, zodat je een goed beeld krijgt van de persoonlijke beleving van de sporter. Het gaat niet alleen om punten scoren, tijden verbeteren of afstanden vergroten. Maar ook het toepassen van bepaalde tactische of strategische afspraken, kan een maat zijn voor de inzet en betrokkenheid en daarmee voor succes.

Creëer 'gelijke' competities.

Wanneer tegenstanders erg aan elkaar gewaagd zijn, zal dit de motivatie van jonge sporters ten goede komen. Zij willen namelijk vooral dat de wedstrijd eerlijk is en dat de uitslag beide kanten op kan gaan. Dan zullen zij met maximale inzet de wedstrijd spelen. De competitie is minder in balans als jonge, kleine sporters het moeten opnemen tegen oudere, fysiek en mentaal beter ontwikkelde, sporters. Winnen van een geduchte tegenstander zal het zelfvertrouwen van jeugdige sporters vergroten. Maar winnen van een tegenstander die duidelijk minder sterk is, zal het zelfvertrouwen nauwelijks versterken.

Geef het juiste voorbeeld: plaats winnen in het juiste perspectief.

Op jeugdige leeftijd is het leerklimaat waarin een sporter verkeert van doorslaggevend belang. Kinderen hebben veel vertrouwen in hun coach en die dient daarom vaak als rolmodel. Onderschat als coach je invloed op de sportbeleving van het kind, maar ook op hun algehele ontwikkeling niet. Je gedrag heeft bijvoorbeeld invloed op het zelfbeeld van de sporter. Geef ook in het kader van 'winnen en verliezen' het juiste voorbeeld. Stel niet het 'winnen' voorop, maar richt je vooral op de brede persoonlijke ontwikkeling van de sporter. Iedere sporter zal een keer verliezen: zelfs de supersterren!

Geef het juiste voorbeeld: fair play is belangrijker dan winnen.

Wanneer jij als coach telkens de regels overtreedt om zo toch te kunnen winnen, zullen kinderen leren dat vals spelen geaccepteerd wordt. Kinderen die sporten onder leiding van coaches die zich wel houden aan de regels, leren wat fair play in de praktijk betekent en dat dit zwaarder weegt dan het winnen of verliezen van een wedstrijd.

Jeugdige sporters willen in de eerste plaats presteren naar eigen kunnen.

Oefen niet te veel druk uit.

Als coach mag je uiteraard benadrukken dat het streven naar winst belangrijk is, maar jeugdige sporters mogen nooit het gevoel hebben, dat ze *moeten* winnen. Leg daarom de nadruk op het plezier in het spel, het verbeteren van de prestaties en de maximale inzet van je sporters.

'Doordat ik in een wedstrijd vooral focus op mijn eigen doelen, zoals het slaan van een goede backhand, ben ik minder snel afgeleid door het scorebord'. [Tennisser, 14 jaar.]

Laat merken dat inzet een belangrijke graadmeter is.

Laat merken dat je beoordeling vooral gebaseerd is op de inzet van je sporters. Is de getoonde inzet bij de training en de wedstrijd maximaal geweest? Of was die wisselend, zwak of zelfs afwezig? Wanneer de sporter zich echt ingezet heeft om zijn/haar doelen te bereiken, is de prestatie sowieso een succes, ongeacht de uitslag van de wedstrijd. Sporters hebben namelijk wel controle op hun inspanning, maar veel minder op de uitslag van een wedstrijd.

Stel individuele en haalbare doelen.

Je kunt als coach alleen volop inzet verwachten als je haalbare doelen stelt, gericht op persoonlijke vooruitgang. Persoonlijke doelen werken voor jonge sporters vaak ook beter dan teamdoelen, omdat ieder dan op zijn eigen niveau een uitdaging heeft. Vaak zijn de niveaoverschillen binnen jeugdteams groot.

Complimenteer en beloon.

Wanneer sporters gecompimenteerd en beloond worden bij het bereiken van doelen, zal dit de sporter motiveren, maar het leert hem/haar ook dat het tonen van inzet en doorzettingsvermogen om doelen te bereiken het allerbelangrijkste is.

Schenk niet alleen aandacht aan de winnaars, maar ook aan de verliezers.

Het gevaar bestaat dat er meer aandacht is voor de winnaars en beter ontwikkelde sporters; zij krijgen vaak meer faciliteiten, meer aanzien, hebben meer fans en krijgen soms ook al media-aandacht. Coaches in de jeugdsport moeten er op toezien dat ook de jongere, nog minder ontwikkelde, spelers voldoende aandacht en speeltijd krijgen om zich te kunnen ontwikkelen. Aan het einde van het seizoen zouden niet alleen de kampioenen

gehuldigd kunnen worden, maar ook degenen die een sterke vooruitgang hebben laten zien.

Adviezen voor ouders

Stel de juiste vragen na afloop van een wedstrijd.

Vaak vragen ouders na afloop van een wedstrijd meteen of hun kind heeft gewonnen. De uitslag zegt echter niets over de manier waarop een kind de wedstrijd heeft beleefd. Het is daarom beter te vragen of het kind plezier heeft gehad, wat het leukste gedeelte van de wedstrijd was, wat is er geleerd van deze wedstrijd, wat het nog kan verbeteren. Of vraag eens wat de coach heeft gezegd na de wedstrijd.

Luister naar de persoonlijke wedstrijdbeleving van uw kind.

Probeer als ouder met je kind te praten en luister vooral goed naar wat het te zeggen heeft over de eigen ervaringen. Dan krijg je echt te horen wat de persoonlijke beleving van een gewonnen of verloren wedstrijd was. Het is sowieso belangrijk dat kinderen na een wedstrijd goed worden opgevangen en om aandacht te besteden aan dingen die wel goed gingen.

Beperk het geven van kritiek.

Het beperken van kritiek helpt kinderen om beter om te kunnen gaan met een verloren wedstrijd. Zij hoeven er niet continu aan herinnerd te worden dat ze hebben verloren, maar moeten juist beloond worden voor de getoonde inzet. Je kunt ze er ook aan herinneren dat je juist veel kunt leren van verloren wedstrijden.

Gelukkig zijn kinderen erg flexibel, waardoor zij leren dat verliezen niet leuk is, maar dat er altijd een nieuwe kans komt.

Geef kinderen een onvoorwaardelijk vertrouwen.

Waardeer jeugdige sporters om wie zij zijn, ook na een eventueel mindere prestatie. Dit is het essentiële verschil tussen onvoorwaardelijke en voorwaardelijke liefde en vertrouwen.

Help uw kind te relativeren.

Volwassenen hebben vaak de neiging de wedstrijd meteen te gaan analyseren of allerlei tips te geven voor de volgende keer. Dat is goed bedoeld, maar kinderen staan daar meteen na afloop van een wedstrijd meestal niet voor open. Ze zijn soms emotioneel en kunnen het beste met rust gelaten worden. Je kunt hen wel helpen bij het relativeren. Praat liever over wat er wel goed ging tijdens deze wedstrijd en benadruk dat er allerlei redenen kunnen zijn voor een slechte uitslag.

In een gezonde visie op jeugdsport staat het optimaal presteren in de wedstrijd situatie voorop.

Tot slot

In dit hoofdstuk heeft 'winnen' binnen de jeugdsport een andere betekenis gekregen dan de uitslag van een wedstrijd. Kinderen en jongeren kunnen winst boeken als ze zich inzetten om hun persoonlijke doelen te bereiken. Dat levert hun meer plezier en voldoening op. Met deze benadering is het juiste antwoord op de vraag 'Hoe belangrijk is winnen?' ineens 'heel erg belangrijk!'. Iedere coach, iedere ouder en alle andere bij jeugdsport betrokken volwassenen, kunnen en moeten dat streven naar succes van harte ondersteunen.

Literatuur

Clark, M. A. (z.d.). *Winning! How important is it in youth sports?*

Via <http://www.coachjerry.com/winning.htm>.

Cumming, S.P., Smoll, F.L., Smith, R.E. & Grossbard, J.L. (2007). Is Winning Everything? The Relative Contributions of Motivational Climate and Won-Lost Percentage in Youth Sports. *Journal of Applied Sport Psychology*, 19 (3), 322-336.

Gould, D., Lauer, L., Rolo, S., Jannes, C. & Sie-Pennisi, N. (2004). *The role parents in junior tennis success and failure*. Final Report. U.S. Tennis High Performance Sport Science Grant.

LeBlanc, J.E. & Dickson, L. (1997). *Straight talk about children and sport: advice for parents, coaches and teachers*. Ontario: Coaching Association of Canada.

Rossum, J.H.A. van (2005). *Volhouden of afhaken: Een longitudinaal onderzoek naar talentontwikkeling in de sport, met aandacht voor dropouts en toppers*. Den Haag/Amsterdam: VWS/Stichting HQ&P (eindrapport).

Seefeldt, V., Ewing, M. & Walk, S. (1992). *Overview of youth sports programs in the United States*. Washington, DC: Carnegie Council on Adolescent Development.

Smith, R.E. & Smoll, F.L. (1997). Coaching the Coaches: Youth Sports as a Scientific and Applied Behavioral Setting. *Current Directions in Psychological Science*, 6 (1), 16-21.

Whitehead, J. (1993). Why children choose to do sport - or stop. *Coaching Children in Sport*. London: E&FN SPON. p. 110.